

Arap Dilinde Hadisle İstişhad ve Şemseddin es-Sivâsî'nin *Hallü Meâkîdi'l-Kavâid* Adlı Eserinde İstişhad Edilen Hadislerin Tahlili

 BÜNYAMİN ARVASI^a

Geliş Tarihi: 26.03.2022 | Kabul Tarihi: 30.04.2022

Öz: İslamî ilimler çerçevesinde kaynak olarak ayetlerden sonra şüphesiz hadisler gelmektedir. Din alanında eser yazan müellifler doğal olarak ayetlerden sonra hadislerle delil getirmişlerdir. Bu prensip Arap Dili alanında eser veren müelliflerde de görülmektedir. Diller, ortaya koydukları dil kurallarını desteklemek ve teyit etmek amacıyla genel olarak ayet, hadis, şiir ve Arapların kelamı ile istişhâd etmişlerdir. Ancak önceki dil âlimleri, Hz. Peygamber'in (s.a.v) Arapların en fasihi ve beliği olmasına rağmen hadislerin manâ ile rivayetinden dolayı lafızlarının değişmiş olma ihtimalini göz önüne alarak ayet ve şiirlere nazaran hadislerle az istişhâd etmişlerdir. Fakat Arap Dili alanında yazılmış hemen her eserde az da olsa hadis ile istişhâd yönteminin uygulandığı söylenebilir. Bu çalışmada Arap Dilinde hadisle istişhâd meselesi ve Şemseddin es-Sivâsî ismiyle meşhur olan müellifimizin İbn Hişam en-Nahvî'nin *Kavâ'idü'l-İ'râb* adlı eserine şerh olarak yazdığı *Hallü Meâkîdi'l-Kavâid* adlı eserinde geçen hadisler, hadis usulü açısından ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, istişhad, tahriç, Arap, es-Sivâsî.

^a İğdir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
bunyaminarvasi@hotmail.com

Istishhad with Hadith in Arabic Language and Analysis of Hadiths Done Istishhad in Shams al- Din al-Sivasi's *Hall Ma'qid al-Qawaid*

Abstract: Islamic sciences naturally brought evidence with hadiths after the verses. This principle is also seen in the authors who work in the field of Arabic Language. Linguists have also used verses, hadiths, poems and the words of the Arabs in order to support and confirm the language rules they have put forward. However, the previous language scholars made fewer comparisons with hadiths compared to verses and poems, considering the possibility that the wording of the hadiths may have changed due to the narration of the hadiths with meaning, even though the Prophet (pbuh) was the most eloquent and enlightened of the Arabs. However, it can be said that the method of hadith and istishhad is applied in almost every work written in the field of Arabic Language. In this study, *Hall Ma'qid al-Qawaid*, which our author, who is famous with the name Shams al-Din al-Siwasi, wrote as an annotation to Ibn Hisham al-Nahwi's *Qawaid al-I'rab*. The hadiths in his work will be discussed in terms of the hadith method.

Keywords: Hadith, istishhad, takhrij, Arab, al-Sivasi.

Giriş

İslami ilimler içerisinde Kur'an'dan sonra kaynak olarak kabul edilen ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) söz, fiil ve takrirlerinden müteşekkil olan hadislerin ilk dönem Arap dilcileri tarafından istişhâd konusu olarak Arapların söz ve şiirleri kadar kullanılmayıp sırf farklı lafızlarla ve mana ile rivâyet edildi bahanesiyle hak ettiği yere konumlandırılmadığı söylenebilir. Şatıbî, (öl. 672/1274) ilk dönem dilcilerinin bedevilerin müstehcen şiirleri kadar hadislere yer vermedikleri meseleyi üzüntüyle müşahede ettiğini vurgulamıştır.¹

1. Arap Dilinde Hadisle İstişhâd Meselesi

Mütekaddim dilciler tarafından hadisin şahit olarak alınıp alınmadığı, dolayısıyla hadisle istişhâd edilip edilmeyeceği noktasında müteahhir dilciler üç guruba ayrılmışlardır. Önceki âlimlerin hadisle istişhâd etmediğini söyleyip hadisle istişhâd meselesine kesin olarak karşı çıkanlar, bunlara tam karşı çıkıp hadisle kesin olarak istişhâd edilebileceği görüşünü benimseyenler, bir de orta yolu takip edenler olmuştur.

1.1. Hadisle İstişhâda Karşı Çıkanlar

Mütevâtir hadisler dışında manâ ile rivâyet yönteminin yaygınlaştığını ifade eden ve bundan dolayı da hadislerle istişhâd edilmeyeceği görüşünü ilk olarak ortaya atan Ebu'l-Hasan 'Ali b. Muhammed el-Kettâmî (680/1281) olmuştur.² Daha sonra başta Ebû Hayyân el-Endelûsî (öl. 745/1344) olmak üzere bazı âlimler bu tutumu sergilemişlerdir. Bu görüşü benimseyenlere göre hadisler, manâ ile rivâyet edildiğinde lafızların değişmesi kaçınılmaz olur. Dolayısıyla Hz. Peygamberin kullandığı ifadeler zamanla değişmiş olabilir ihtimaline binaen hadislerle istişhâd etme noktasında ihtiyatlı davranmışlardır.³

¹ Cafer Tayyar Doymaz, *Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin Hayatı ve İrtişâfu'd-Darab Adlı Eserinin Tahlili*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006), 74.

² es-Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahman b. Muhammed, *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv*, thk. Abdülhakîm 'Atiyye, (Dımaşk: Dârü'l-Beyrûtiyye, 2006), 45.

³ Muhammed el-Hıdr Hüseyin, "el-İstişhâd bi'l-hadis fi'l-Lügâ", *Mecelletü mecma'i'l-luğatî'l-'Arabiyye*, ?/3, (ekim 1936), 199.

1.2. Hadisle İstişhâdı Kabul Edenler

Müteahhir dilcilerden bazıları da Hz. Peygamber'in (s.a.v) Arapların en fasihi olduğu, hadisin kapsama ve nitelik bakımından dilden üstün olduğu, hadisin hadis usulü açısından ortaya konan ısnat sisteminden dolayı Arap dili kaynaklarına göre daha güvenilir olduğu ve Mütekâddimûn dilcilerin az da olsa hadisle istişhâd ettiği gibi sebepleri öne sürerek hadisle istişhâd edilebileceğini savunmuşlardır. Bunlar arasında başta İbn Mâlik et-Tâî (öl. 672/1274), İbn Hişâm (öl. 761/1360), el-Bedrüddîn ed-Demâminî (öl. 827/1424) ve İbnu't-Tayyib el-Fâsî (1170/1757) gibi meşhur nahivciler zikredilebilir. İbnu't-Tayyib; (öl. 1170/1756) hadisle istişhâd meslesini tenkit eden Ebû Hayyân'ın sert eleştirilerinin ve İbn Dâî'in bu hususta yönelttiği tenkitlerinin doğru olmadığını vurgulamıştır.⁴

1.3. Orta Yolu Tercih Edenler

Müteahhir dilcilerden bazıları da Hadisle istişhâd meselesini kabul etmekle birlikte istişhâd edilecek hadis için bazı şartlar öne sürerek hadisle istişhâdı reddedenlerle kabul edenler arasında orta bir yol izlemişlerdir. Bu görüşü benimseyenler, hem hadisle istişhâdı toptan reddedenlere hem de hiçbir şart koşmadan istişhâtta bulunanlara eleştiriler yöneltmişlerdir.

Bu görüşü benimseyenler arasında es-Suyûtî ve eş-Şâtîbî gibi âlimler zikredilebilir.⁵

2. Hallü Ma`âkıdı'l-Kavâ'id de İstişhâd Edilen Hadisler

Hadisle istişhâd meselesini kabul edip ve "Hallü Ma`âkıdı'l-Kavâ'id" adlı eserinde hadisle istişhâd eden Şemseddin es-Sivâsî, eserinde toplam yedi hadisle istişhâd etmiştir. Bu hadisler, şerhteki sıralama baz alınarak tahlil edilmeye çalışılacaktır.

⁴ İbn Tayyib, Muhammed el-Fâsî, *Şerhu Kifâyeti'l-Müteahfiz (Tahrîrü'r-rivâye fi Takrîri'lkifâye)*, thk. Ali Hüseyin Bevvâb, (Riyâd: Dâru'l-'Ulûm,1983), 100-101.

⁵ Sümeyye Yağan Doğru, Ebu Hayyan El-Endelûsî'ye Göre Arap Dilinde Hadisle İstişhad, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek Lisans Tezi, 2018), 41.

1. Hadis

أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ

“Kulun Allah'a en yakın olduğu durum, secdede olduğu durumdur”.⁶

Söz konusu hadiste ibadetler arasında namazın ayrı bir ehemmiyeti haiz olduğu anlaşılmaktadır. Namazın içinde de secde anının duaların kabulü açısından kulun Allah'a en yakın durum olduğu vurgulanmıştır. Hadis, İmam Müslim'in (ö. 261/875) el-Câmi'u's-Sahîh,⁷ en-Nesâî'nin (öl. 303/915) Sünen'i⁸ ve İbn Kesir'in (öl. 774/1373) Müsnedu Emiri'l-Mü'minin Ebi Hafsin Ömer b. el-Hattâb⁹ gibi hadis kaynaklarında geçmektedir. Hadis, hadis usulü açısından sahih olarak değerlendirilmiştir.

Sivâsî'nin, şerhinde ilk zikrettiği hadis bu hadistir. Hadis, hâl olan isim cümlesi konusunda geçmektedir. İsim cümlesinin bazen başında “vav” bazen de “vav” olmadan geldiği zikredilmiş ve buna söz konusu hadis örnek verilmiştir.

2. Hadis

اترضون أن تكونوا ربيع أهل الجنة قالوا: بلى

“Siz, Cennet ehlinin dörtte biri olmaya razı olur musunuz? Oluruz dediler”¹⁰

Hadis, Buharî'nin Sahîh'inde şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُرَيْحُ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ مَيْمُونٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُصِيفٌ ظَهْرَهُ إِلَى قَبَّةٍ مِنْ أَدَمَ يَمَانٍ، إِذْ قَالَ لِأَصْحَابِهِ: أَتَرْضَوْنَ أَنْ تَكُونُوا رُبْعَ أَهْلِ الْجَنَّةِ؟ قَالُوا: بَلَى، قَالَ: أَفَلَمْ تَرْضَوْا أَنْ تَكُونُوا ثُلُثَ أَهْلِ الْجَنَّةِ؟ قَالُوا: بَلَى قَالَ: فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ تَكُونُوا نِصْفَ أَهْلِ الْجَنَّةِ

⁶ Şemseddin es-Sivâsî, *Hallü Meâkidi'l-Kavâ'id*, (İstanbul: Haşimi Yayınları, 2017), 92.

⁷ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thrc. Komisyon, 2. baskı, (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2018), 231.

⁸ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî fi Şerhi'l-Hafizi'l-İmam es-Suyûtî*, (Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, trsz).1/425.

⁹ Ebu'l-Fezâ İsmail b. Ömer b. Kesir el-Karaşi el-Basri, *Müsnedu Emiri'l-Mü'minin Ebi Hafsin Ömer b. el-Hattâb*, thk. Abdulm'ti Kâleci (y.y.: Daru'l-Vefa, 1991), 2/681

¹⁰ Sivâsî, *Hallü Meâkidi'l-Kavâ'id*, 162.

“Bana Ahmed b. Osman haber verdi. O da İbrahim’den, İbrahim de babasından, babası da İshak’tan, o da Amr b. Meymun’dan, o da Abdullah b. Mes’ud’dan haber verdiğiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) yemen derisinden yapılmış bir çadıra yaslanmış bir şekilde Ashabına: Siz Cennet ehlinin dörtte biri olmaya razı olur musunuz dedi. Onlar da oluruz dediler. Sonra siz Cennet ehlinin üçte biri olmaya razı olmaz mısınız dedi. Onlar da oluruz dediler. Sonra dedi ki: Muhammed’in nefsinin yed-i kudretinde olan Allah’a yemin ederim ki sizin Cennet ehlinin yarısı olmanızı diliyorum.”¹¹

Hadis, bazı rivayetlerde başka ziyadelerle de geçmekte olup Hz. Peygamber’in (s.a.v) ümmetine verdiği Cennet müjdesini haber vermektedir. Sahih hadisler kategorisinde değerlendirilen bu hadis, ayrıca et-Tahâvî’nin (öl. 321/933) *Tuhfetu’l-Ahyâr bi Tertib-i Şerhi Müşkili’l-Âsâr*,¹² et-Tebrizî’nin (ö. 502/1109) *Mirkâtu’l-Miftâh Şerhu Müşkâti’l-Misbâh*¹³ gibi kaynaklarda da geçmektedir.

Sivâsî’nin şerhinde بلى bahsinin geçtiği yerde bu edat ile نعم ve لا edatı arasındaki farklar zikredilirken بلى edatı ile sadece menfiden sonra cevap verildiği vurgulanmış, yukardaki hadiste meydana gelen durumun istisna olduğu zikredilmiştir. Çünkü sorulan bu soru üzerine Sahabîler بلى diye cevap vermişlerdir. Aslında bir cümle menfi ve müstefhem ise بلى ile cevap alır. Mesela: أَلَسْتُ بِمُؤْمِنٍ “Sen mü’min değil misin?” sorusuna بلى ile cevap verilirse “Evet ben mü’minim” anlamı ortaya çıkar. Ancak hadiste soru menfi değil müsbettir. Çünkü “razı olmaz mısınız?” denmemiş “razı olur musunuz?” diye sorulmuş. Bu soruya karşı aslında نعم edatı kullanılmıyordu, ancak kurala aykırı olarak بلى ile cevap verilmiştir. İşte Sivâsî de bu durumun istisna olduğunu, bunun üzerine başka durumların hamledilmemesi gerektiğini belirterek söz konusu hadisle istişhâd etmiştir.

¹¹ Ebû Abdullah Muhammed b. ismail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh.*, thrc. ve şerh, Mustafâ ed-Dîb el-Buğâ (Dimâşk-Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1993), “Rikâk”, 45, 5/2392

¹² Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî, *Tuhfetu’l-Ahyâr bi Tertib-i Şerhi Müşkili’l-Âsâr*, (Riyad: Dâru Belensiyye, 1999),561.

¹³ Muhammed b. Abdullah et-Tebrizî, *Mirkâtu’l-Miftâh Şerhu Müşkâti’l-Misbâh*, (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2021),303.

3. Hadis

أيسرُك أن يكونوا لك في البرِّ سواء قال : بلى

“Onların hayırda seninle eşit olmaları hoşuna gider mi dedi? O da gider dedi.”¹⁴

Sivâsî'nin şerhinde Nu'man b. Beşir'den (öl. 64/684) rivayet edilen bu hadis de بلى ile cevap verildiği için bir önceki hadis gibi بلى bahsinde zikredilmiştir. Ancak araştırdığımız hiçbir kaynakta hadisi şerhte geçtiği şekliyle bulamadık. Zira şerhte hadisin başında ليس edatı olmayıp hadis, Olumlu cümle şeklindedir. Söz konusu hadis Nesâî'nin (ö. 303/915) Sahih'inde şu şekilde geçmektedir:

أَنَّ أَبَاهُ أَتَى بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشْهَدُ عَلَيَّ نَحْلٍ نَحْلُهُ إِيَّاهُ فَقَالَ : أَكَلْتُ وَلَدِكَ نَحَلْتُ مِثْلَ مَا نَحَلْتَهُ قَالَ : لَا قَالَ : فَلَا أَشْهَدُ عَلَيَّ شَيْءٍ أَلَيْسَ بِسُرُّكَ أَنْ يَكُونُوا إِلَيْكَ فِي الْبَرِّ سَوَاءً قَالَ : بَلَى قَالَ : فَلَا إِذَا

“Nu'man b. Beşir'in babası, Numan'a verdiği bir hediyeye Rasûlullah'ı (s.a.v) şahit kılmak üzere Nu'man'ı alıp yanına gitti. Hz. Peygamber: (s.a.v) Numan'a hediye verdiğin gibi bütün çocuklarına verdin mi diye sordu. Babası: hayır dedi. Hz. Peygamber: (s.a.v) Ben hiçbir şeye şahit olmayacağım, hepsinin hediye almada eşit olmaları seni sevindirmez mi dedi. Beni sevindirir dedi. Hz. Peygamber (s.a.v): O halde bunu (birine hediye verip diğerlerini mahrum bırakma eylemini) yapma dedi.”¹⁵ Görüldüğü gibi söz konusu hadis Nesâî'nin Sahih'inde أليس diye başlamış, dolayısıyla olumsuz soru kipi şeklinde olduğundan şerhte ele alındığı şekilde geçmemektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) haksızlığa şahitliğin yapılmaması gerektiğini ortaya koyan bu hadis, sahih hadis olarak değerlendirilip ayrıca Ebu Davûd'un (öl. 275/889) Sünen'i¹⁶ el-Elbânî'nin (1914-1999) el-Mevsûati'l-Kübra'sı¹⁷ gibi hadis kaynaklarında da geçmektedir.

¹⁴ Sivâsî, *Hallü Meâkidi'l-Kavâ'id*, 162.

¹⁵ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Süneni Nesâî*, thk. Muhammed Nsiruddin el-Elbânî, (Haliç: Mektebet't-Terbiyyeti'l-Arabi, trsz) 3682.

¹⁶ Ahmet Halil es-Sehârenfuri, *Bezlu'l-Mech'ud fi Halli Ebi Davûd*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trsz),15/223.

¹⁷ Muhammed Nasiruddin el-Elbânî, *el-Mevsûati'l-Kübra*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 7/413

4. Hadis

لِإِنِّي أَعْلَمُ إِذَا كُنْتُ عَنِّي رَاضِيَةً وَإِذَا كُنْتُ عَلَيَّ غَاضِبَةً

“Şüphesiz ben, benden razı olduğun zamanı da, bana kızgın olduğun zamanı da bilirim.”¹⁸

Hiz. Peygamber’in Hiz. Aişe’ye hitaben söylediği ve kadınlara karşı nezaket ve feraset mesajını veren hadis Buhârî’nin Sâhihi’nde şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا عُثَيْبُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ ، عَنْ هِشَامٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي لَأَعْلَمُ إِذَا كُنْتُ عَنِّي رَاضِيَةً وَإِذَا كُنْتُ عَلَيَّ غَضَبِي . قَالَتْ: فَقُلْتُ: مَنْ أَيْنَ تَعْرِفُ ذَلِكَ؟ فَقَالَ: أَمَّا إِذَا كُنْتُ عَنِّي رَاضِيَةً فَإِنَّكَ تَقُولِينَ: لَا وَرَبِّ مُحَمَّدٍ ، وَإِذَا كُنْتُ غَضَبِي قُلْتُ: لَا وَرَبِّ إِبْرَاهِيمَ . قَالَتْ: قُلْتُ: أَجَلٌ وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، مَا أَهْجُرُ إِلَّا اسْمَكَ

“Ubeyd b. İsmail Ebu Usame’den o da Hişam’dan o da babasından o da Hiz. Aişe’den (r.anha.) haber verdiğine göre Hiz. Aişe Şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v) bana: “Şüphesiz ben, benden razı olduğun zamanı da, bana kızgın olduğun zamanı da bilirim” dedi. Ben de: Bunu nerden biliyorsun dedim. O: Benden razı olduğun zaman “Hayır Muhammed’in Rabbine yemin olsun ki olmaz” kızgın olduğun zaman ise “Hayır İbrahim’in Rabbine yemin olsun ki olmaz” diyorsun. Ben de: evet vallahi ben kızgın olduğum zaman sadece ismini terk ediyorum dedim.”¹⁹

Sahih hadis olarak kabul edilen söz konusu hadis, ayrıca Müslim’in Sâhihi²⁰ ve Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) Müsned’i²¹ gibi kaynaklarda geçmektedir.

Söz konusu hadis, Sivâsî’nin şerhinde **إِذَا** bahsinde geçmektedir. Sivâsî, İbn Mâlik’in bu hadisteki **إِذَا** edatını mef’ul olarak kabul ettiğini zikretmiştir.

5. Hadis

لَوْلَا أَنِ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرِهِمْ بِالسَّوَالِكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ

¹⁸ Sivâsî, *Hallü Meâkûdi’l-Kavâ’id*, 166.

¹⁹ Buhârî, “Nikah”, 5228.

²⁰ Müslim, “Fezâilu’s-Sahâbe”, 2439.

²¹ Ahmed b. Abdurrahman el-Bennâ eSaâtî, *el-Fethu’r-Rabbânî li Tertibi Müsnedi Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, (Beirut: Dâru İhyâi Turâsi’l-Arâbi, trsz), 22/110

“Şayet ben ümmetimi zor durumda bırakmış olmasaydım her namazda onlara misvakı emrederdim.”²²

Misvak kullanmanın ehemmiyetini ortaya koyan bu hadis, Ebu Davûd'un Sünen'inde şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى ، نَا عَيْسَى بْنُ يُونُسَ ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الثَّيْبِيِّ ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ، عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدِ الْجُهَنِيِّ ، قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ : لَوْلَا أَنَا أَشَقُّ عَلَى أَقْبِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ .

قَالَ أَبُو سَلَمَةَ : فَرَأَيْتُ زَيْدًا يَجْلِسُ فِي الْمَسْجِدِ وَإِنَّ السَّوَاكَ مِنْ أَدْنَاهُ مُوَضِعَ الْقَلَمِ مِنْ أَدْنَى الْكَاتِبِ ، فَكَلَّمَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ اشْتَاكَ

Bize İbrahim b. Musa, o da İsa b. Yunus'tan, o da Muhammed b. İshak'tan, o da Muhammed b. İbrahim et-Teymi'den, o da Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan, o da Zeyd b. Halid el-Cühenî'den haber verdiği göre Zeyd: Ben Rasûlullah'tan şunu işittim: “Şayet ben ümmetimi zor durumda bırakmış olmasaydım her namazda onlara misvakı emrederdim.” Ebu Seleme: Zeydi mescitte oturmuş kâtibin kalemi kulağının arkasına sakladığı gibi misvakı saklayıp namaza her kalktığında misvak kullandığını görüyordum dedi,²³

Hasen olarak kabul edilen hadis, Nes'âî'nin Sünen'i²⁴ ve İbn Hacer el-Âskalânî'nin (öl. 852/1449) Muvâfekatü'l-Hubr²⁵ gibi kaynaklarda geçmektedir.

Sivâsî'nin şerhinde hadis لولا ile ilgili bölümde şartın olması durumunda cevabın olmayacağı konusuna örnek verilmiştir.

6. Hadis

لولا أن قومك حديث عهد بجاهليّة، لهدمت الكعبة، و لجعلت لها بابين

“Şayet kavmin İslam'a yeni girmiş olmasalardı Kâbe'yi yıkar, ona iki kapı yapardım.”²⁶

Hiz. Peygamber'in (s.a.v) Hiz. Aişe'ye hitaben söylemiş olduğu

²² Sivâsî, Hallü Meâkîdi'l-Kavâ'id, 166.

²³ Ebu Davûd "Kitabu't-Tahâret", 47.

²⁴ Nesâî "Kitabu't-Tahâret", 1/7.

²⁵ Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, Muvâfakatü'l-Hubri'l-Haber fi Tahrîci Ehâdisi'l-Muhtasar, (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1998), 1737.

²⁶ Sivâsî, Hallü Meâkîdi'l-Kavâ'id, 203.

bu hadise göre insanların İslam'a yeni girmiş olmaları sebebiyle yanlış anlaşılma olmasın diye Rasûlullah istediği halde Kâbe'nin duvarını yıkıp ikinci bir kapı yapmamıştır. Söz konusu hadis, kaynaklarda çeşitli şekillerde rivayet edilmiştir. Bazılarında kısa bazılarında ise ziyadelerle daha uzun geçmektedir. Rivayet, Müslim'in Sâhîh'inde şu şekilde geçmektedir:

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ ، حَدَّثَنِي ابْنُ مَهْدِيٍّ ، حَدَّثَنَا سَلِيمُ بْنُ حَيَّانَ ، عَنْ سَعِيدٍ - يَعْنِي : ابْنَ مِينَاءَ - قَالَ : سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ يَقُولُ : حَدَّثَنِي خَالَتِي - يَعْنِي : عَائِشَةُ - قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : يَا عَائِشَةُ ، لَوْلَا أَنَّ قَوْمَكَ حَدِيثُوا عَهْدَ بَشْرِكَ لَهَدَمْتُ الْكُعْبَةَ ، فَأَلَزَقْتُهَا بِالْأَرْضِ ، وَجَعَلْتُ لَهَا بَابَيْنِ : بَابًا شَرْقِيًّا ، وَبَابًا غَرْبِيًّا ، وَزِدْتُ فِيهَا سِتَّةَ أَذْرُعٍ مِنَ الْحَجَرِ ، فَإِنَّ فُرَيْشًا اقْتَصَرَ نَهَا حَيْثُ بَنَتِ الْكُعْبَةَ .

“Bize Muhammed b. Hatim o da İbn Mehdi o da Selim b. Hibbân o da İbn Minâ olarak bilinen Sait'den o da İbn Zibeyr'den haber verdiğine göre İbn Zübeyr Hz. Aişe'yi kastederek Halam şöyle demiştir dedi: Hz. Peygamber bana dedi ki: Ey Aişe! Şayet kavmin İslam'a yeni girmiş olmasalardı Kâbe'yi yıkıp yerle temas ettirir, ona doğu kapısı ve batı kapısı olmak üzere iki kapı yapardım. Hicr-i İsmail'e de altı zir'â ekleme yapardım. Çünkü Kureys, Kâbe'yi yaparken orayı dar yapmışlardır”.

Sahih hükmü verilen hadis, ayrıca daha kısa bir şekilde Buhârî'nin Sâhîh'i²⁷ ve et-Taberânî'nin (ö. 360/971) el-Mu'cemü'S-Sağîr²⁸ gibi kaynaklarda geçmektedir.

Sivâsî'nin şerhinde hadis, lûlo'dan sonra gelen mübtedanın hâberinin genelde mahzûf olduğu, ancak haberin bilinmemesi durumunda zikredildiğine örnek olarak verilmiştir.

7. Hadis

علام تصون ميتكم

“Ölülerinizin perçemlerini ne diye tarayıp uzatıyorsunuz?”²⁹

²⁷ Buhârî, “Fadlül-İlim”, 48.

²⁸ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'S-Sağîr*, thk. Tark b. Âvzillah-Muhsin el-Hüseynî, (Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, 1994), 3/313.

²⁹ Sivâsî, *Hallü Meâkidi'l-Kavâ'id*, 258.

Hız. Aişe'den rivayet edilen ve onun kendi sözü olması hasebiyle mevkûf hadis olan bu hadiste Hız. Aişe, ölülerin çürüyüp toprak olacaklarından ötürü defnedilecekleri esnada süslenmelerinin anlamsız olduğunu vurgulamaktadır. Hadis, Abdurrezzâk'ın (ö. 211/82627) Musânnef'inde şu şekilde geçmektedir:

عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، عَنِ الثَّوْرِيِّ ، عَنْ حَمَّادٍ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ أَنَّ عَائِشَةَ ، " رَأَتْ امْرَأَةً يَكْدُونَ رَأْسَهَا ،
فَقَالَتْ : غَلَامٌ تَنْصُونَ مَيِّتَكُمْ

"Abdurrezzâk'ın Sevrî'den, o da Hammâd'dan, o da İbrahim'den haber verdiğiğine göre Hız. Aişe, insanların ölü bir kadının perçemini uzattıklarını görünce onlara: "Ölülerinizin perçemlerini ne diye tarayıp uzatıyorsunuz?" dedi."³⁰

Münkât'ı hükmü verilen hadis, ayrıca Bedruddin el-Âynî'nin Ümdetü'l-kârî³¹ ve el-Beyhakî'nin es-Sünenü'l-Kübra'sı³² gibi kaynaklarda geçmektedir.

Sivâsî'nin şerhinde söz konusu hadis, ما edatının başında cer harfinin bulunması durumunda edatın sonundaki elifin düşmesine örnek olarak verilmiştir.

Sonuç

İslam Dininde Kur'an'dan sonra gelen hadisler her alanda insanlara ışık tuttuğu gibi Arap Dili alanına da ışık tutmuştur. Dilcilerin yazdıkları kitaplarda dil kurallarına istişhâd gösterdiği delillerden biri de hadislerdir. Özellikle hicri altıncı asırdan sonra yaygınlık kazanan hadislerle istişhâd yöntemi ondan sonraki dönemlerde de varlığını devam ettirmiştir.

Gerek dil gerekse diğer alanlarda istişhâd edilen hadisler üzerine tahriç, tahlil ve tenkit gibi farklı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada Şemseddin es-Sivâsî'nin Nahiv ilmine dair yazdığı *Hallü Meâkidi'l-Kavâ'id* adlı eserde istişhâd edilen hadislerin tahlili yapıldı.

³⁰ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musânnef*, thk. Habiburrahman el-Â'zemî, (Beyrut: Dâru'l-İslâmî, 1983), 3/ 437.

³¹ Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa Bedreddin el-Aynî, *Ümdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî), 2/102.

³² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 3/548.

Bu sırada istiṣhâd edilen hadislerin şerhte hangi konuyla alakalı verildiği, geçtiği sayfa numarası, yer aldığı hadis kaynakları ve ilgili hadisin derece bakımından hükmü verilmeye çalışıldı. Sayısı yedi olan hadislerin tahlili neticesinde beş tanesinin sahih, bir tanesinin hasen, bir tanesinin ise mevkûf hadis olduğu gözlemlendi. Ayrıca bir hadisin ise şerhte geçtiği şekliyle hadis kaynaklarında geçmediği tespit edildi.

Kaynaklar

Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Muvâfakatü'l-Hubri'l-Hâber fi tahrîci eḥâdisi'l-Muhtasar*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998.

Aynî Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa Bedreddîn, *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrût: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, trsz.

Basri, Ebu'l-Fezâ İsmail b. Ömer b. Kesir el-Karaşî, *Müsnedu Emiri'l-Mü'minin Ebi Hafsin Ömer b. el-Hattâb*, thk. Abdulmu'ti Kâleci, y.y.: Daru'l-Vefa, 1991.

Bejhakî Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *es-Sünenu'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdulkadir, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh.*, thrc. Mustafâ ed-Dîb el-Buğâ, Dimaşk-Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1993.

Doğru, Sümeyye Yağan, *Ebu Hayyân El-Endelûsi'ye Göre Arap Dilinde Hadisle İstiṣhad*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek Lisans Tezi, 2018.

Doymaz, Tayyar Cafer, *Ebû Hayyân el-Endelûsi'nin Hayatı ve İrtisâfu'd-Darab Adlı Eserinin Tahlili*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Elbânî, Muhammed Nasiruddin, *el-Mevsûâtî'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1971.

Fâsî, İbn Tayyib, Muhammed, *Şerhu Kifâyeti'l-mütehaḥfiz (Tahrîrü'r-rivâye fi Takrîri'l-kifâye)*, thk. Ali Hüseyin Bevvâb, Riyâd: Dâru'l-'Ulûm, 1983.

Hidr, Muhammed Hüseyin, "el-İstiṣhâd bi'lhadîs fi'l-lüğâ", *Mecelletü mecmai'l-luğati'l-'Arabiyye*, ?/3, (ekim 1936), 199.

Himyerî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *el-*

- Musânnef*, thk. Habiburrahman el-Â'zemî, Beyrut: Dâru'l-İslâmî, 1983.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, thrc. Komisyon, 2. baskı, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2018.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Süneni Nesâî*, thk. Muhammed Nsiruddin el-Elbânî, Haliç: Mektebet't-Terbiyyeti'l-Arabi, trsz.
- Saâfî, Ahmed b. Abdurrahman el-Bennâ, *el-Fethu'r-Rabbânî li Tertibi Müs-nedi Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, Beyrut: Dâru İhyâi Turâsî'l-Arâbî, trsz.
- Sehârenfurî, Ahmet Halil, *Bezlu'l-Mechûd fi Halli Ebi Davûd*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, trsz.
- Sivâsî, Şemseddin, *Hallü Meâkidi'l-Kavâ'id*, İstanbul: Haşimi Yayınları, 2017.
- Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahman b. Muhammed, *el-İktirâh fi usûli'n-nahv*, thk. Abdülhakîm 'Atiyye, Dimaşk: Dâru'l-Beyrûtiyye, 2006.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü's-Sağîr*, thk. Tarık b. Âvzillah-Muhsin el-Hüseynî, Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, 1994.
- Tahâvî, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, *Tuhfetu'l-Ahyâr bi Tertib-i Şerhi Müşkili'l-Âsâr*, Riyad: Dâru Belensiyye, 1999.
- Tebrizî, Muhammed b. Abdullah, *Mirkâtu'l-Miftâh Şerhu müşkâti'l-Misbâh*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2021.

